

A vallásgyakorlás helyzete, szerepe, lehetőségei a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységében

The Situation, Role and Possibilities of Religious Practice in the Reintegration Activities of the Penitentiary Organisation

Erdélyi Csaba

vezető börtönlelkész
Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet,
Magyarországi Evangélikus Egyház Börtönlelkészi Szolgálat
erdelyi.csaba.fvrs@bv.gov.hu

Absztrakt

Cél: A vallásgyakorlás és a börtönlelkészi szolgálat büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységének céljai megvalósulásához való kapcsolódási lehetőségeit mutatja be a szerző a történelmi előzmények, jelentős jogszabályi momentumok és szakmai szempontok áttekintésével, valamint saját megfigyelései és tapasztalatai alapján.

Módszertan: A hazai börtönügy jogi fejlődésének a vallásgyakorlás szempontjából történő áttekintése, a szakmai szempontok mentén szakirodalmi források és a szerző hosszútávú megfigyelései és tapasztalatai alapján bemutatja a vallásgyakorlás egyes elemeit a reintegrációs folyamatot támogató eszközként.

Megállapítások: A történelmi előzmények és a jogi környezet a reintegrációs tevékenység szakmai szempontjait kifejezetten támogathatja a börtönlelkészi szolgálat által koordinált vallásgyakorlás megvalósulása során. Ezen eszközök hatékony alkalmazásának előfeltételei a reintegrációs és a vallásgyakorlás szempontjából is magas szintű szakmai ismeretek.

Érték: A vallásgyakorlásnak jelentős történelmi előzményei és pontosan körülírható helye van a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységében. A vallásgyakorlás helyének, helyzetének, funkciójának a jelenlegi reintegrációs

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2024. 01. 24. Átdolgozás: 2024. 02. 06.
Elfogadás: 2024. 02. 08.

szakmai szempontú történeti áttekintése lehetőséget ad annak megvilágítására, hogy a vallásgyakorlás lényegéből adódóan támogatja a reintegrációs tevékenységet. Bemutatásra kerülnek e támogató jelleg egyes kapcsolódási lehetőségei.

Kulcsszavak: reintegrációs célok, fogvatartási és visszaesés kockázatok csökkentése, vallásgyakorlás, börtönlelkész

Abstract

Aim: The author discusses how the practice of religion and the Prison Chaplaincy can be linked to the reintegration goals of the prison service, by reviewing historical background, significant legal and professional aspects, and by drawing on his own observations and experiences.

Methodology: An overview of the legal development of the domestic prison system from the religious practice point of view, based on professional perspectives, literature sources and the author's long-term observations and experiences, presents some elements of religious practice as a tool to support the reintegration process.

Findings: The historical background and the legal context may explicitly support the professional aspects of reintegration activities in the implementation of religious practice coordinated by the Prison Chaplaincy. The effective use of these tools presupposes a high level of professional knowledge of both reintegration and religious practice.

Value: Religious practice has a significant historical background and a well-defined place in the reintegration activities of the prison service. A historical overview of the current status, role and function of religious practice in the reintegration profession provides an opportunity to shed light on the way on which religious practice, by its very nature, supports reintegration activities. Some possible contexts for this supportive character are presented.

Keywords: reintegration goals, reducing risks of imprisonment and recidivism, practice of religion, prison chaplain

„*Carcer mala mansio*” – hangzik a horatiusi szállóige, azaz: a börtön nem kellemes lakóhely. „*Valójában nem is lakóhely, illetve mégis az, azoknak, akik a társadalmi normákat olyan módon szegik meg, hogy „az egyéni büntetés merül fel egyetlen logikus társadalmi válaszként*” (Kerezsi, 2006), így szabadságvesztés a következménye. E forma – a szabadságvesztés-büntetés – a kriminalitás-ra való társadalmi reakcióként született meg, és hogy az idők folyamán miért

lehetett börtönbe kerülni, azt mindig az határozta meg, hogy a társadalom mit tekintett kriminalitásnak. Vannak olyan társadalmi alapértékek, amelyek az idők folyamán nem változtak, de vannak olyanok is, amelyek igen. Annak gyökereit, hogy milyen szerepe van a mai büntetés-végrehajtási szervezet keretei között a vallásgyakorlásnak és az azt koordináló börtönlelkészeknek, e társadalmi értékváltozás folyamatában és eredményei között találjuk meg.

Az egyház jelenléte a büntetés-végrehajtásban gyakorlatilag egyidős a kereszténységgel. A keresztények a kezdetekben üldöztetések áldozatai voltak a Nagy Konstantin császár-féle fordulatig. Ettől kezdve a kereszténység a Római Birodalom államvallásává lett, így természetesen ezek az üldöztetések megszűntek. Azonban az üldöztetések két és fél évszázada alatt nagyon sok keresztényt kínoztak meg, zártak börtönbe vagy végeztek ki a hite miatt. Akkor, ott a társadalmi értékek ezt követelték meg, s a keresztény hit megélése a kriminalitás részévé lett. A Római Birodalom minden vallással toleráns volt, amelyet integrálni tudtak a mitológiájukba, azonban a zsidóság egyistenhite és a kereszténység teológiai álláspontja nem tette lehetővé az integrációjukat. A római mitológia részévé vált a császár személyének az istenként történő tisztelete is, erre viszont a zsidók és a keresztények nem voltak hajlandóak. A zsidókat hatalmi-katonai szempontból jól lehetett lokalizálni és korlátok között tartani, a kereszténység azonban futótűzként terjedt a birodalomban, és csak a fenti módszerrel reméltek megállíthatónak.

A korabeli börtönviszonyok között a fogvatartottakat a hozzátartozóik látták el élelemmel, biztosították a szükségleteik túléléshez nélkülözhetetlen feltételeit. A keresztény közösségek sajátosságaként ezt maga a közösség tette meg. Így lehetett jelen már a kezdetektől a kereszténység a börtönviszonyok között. Hitükből fakadóan azonban nem csupán keresztény testvéreikről, hanem lehetőségeikhez mérten a többi fogvatartottakról is gondoskodtak. Bár Kr. u. 313-tól a keresztényeket a hitükért már nem hurcolták meg, mégis az előző bő két évszázad gyakorlata folytatásának tekinthető az a gondoskodás, amelyből később kifejezetten a vallási támogatás maradt meg, ezért van azóta (Magyarországon négy évtizednyi megszakítással) jelen a kereszténység a börtönökben. E tevékenység több változáson átesett szervezett formájaként beszélünk ma Magyarországon vallásgyakorlásról és börtönlelkészi szolgálatról.

Ma nemzetközi szakmai egyetértés van a vallásgyakorlás reintegrációs célok elérésében betöltött pozitív hatásáról. Ennek módja és gyakorlata nagyon változó az egyes országok szabályozói, valamint a különböző vallások tartalma szerint, így egyfajta szűkítés szükséges az értelmezhetőség érdekében. Ezért e tanulmányban nem térek ki a nemzetközi gyakorlatokra, továbbá a vallásgyakorlás szempontjából kizárólag azokra a vallásokra, illetve egyházakra, felekezetekre

utalok, amelyek a mai gyakorlat szerint a büntetés-végrehajtási szervezet keretei között működő börtönlelkészi szolgálatban jelen vannak: a keresztény és izraelita vallásokra, valamint a kereszténységen belül a (római és görög) katolikus, református és evangélikus egyházakra.

A vallásgyakorlásra a szekularizált társadalom egy alapjogként tekint, annak tartalmát nem vizsgálja, mégis szükséges egy olyan struktúra meghatározása, amely elhelyezhetővé teszi a jogszabályi keretek között. Magyarországon 2015. január 1-je óta önálló törvényi keretek¹ adják a szabadságvesztés végrehajtásának feltételeit, a korábbi szabályozók a büntetőjog alkalmazásának más szintjein jelentek meg.

Történeti áttekintés

A kereszténység jelenléte több mint egy évezreden át természetes volt Magyarországon, az élet minden területén érvényesültek a vallási szempontok, így a jogalkotásban is. A modern jogalkotás kezdeteit, és ennek keretében a börtönügyet is magában foglaló büntetőjog tekintetében a kodifikáció kezdetét a Nyugat-Európában felpezsdülő felvilágosult gondolkodásmód (Pallo, 2019) egyik eredményeként értékelhetjük. Bár e gondolkodásmód tudatosan szembe helyezkedett az egyházzal, ennek nyomán a kereszténységgel és a vallással és annak gyakorlatával, ez nem jelent meg a jogalkotói elképzelésekben.

Az első kifejezett utalást a börtönlelkészek korabeli büntetés-végrehajtási szervezetben való jelenlétére 1838-ban fedezzük fel, báró Eötvös József *Vélemény a fogházjavítás ügyében, Ns. Borsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez* című iratában (Eötvös, 1838). Deák Ferenc 1843-as igazságszolgáltatási reform javaslatának részletszabályai között egyebek mellett rendelkezik „*az erkölcsnemesítést célzó egyházi szolgálatról*” (Balogh & Horváth, 1983), valamint „*kötelező vallásgyakorlást [ír elő] az elítéltek vallásának tiszteletben tartásával*” (Pallo, 2019). 1852-ben hatályba lép az Osztrák Birodalmi Büntető Törvénykönyv, melynek részletes szabályozását az 1854. évi 20172. számú intézkedési rendelet rögzíti, amely megemlíti a börtönlelkész feladatait is, „*előírja, hogy csak börtönőr jelenlétében végezheti szolgálatát, minden vallás képviselőjének biztosítja a jelenlétet*” (Pallo, 2019).

A börtönlelkészek munkáját (és ezáltal a vallásgyakorlás rendjét) leíró első részletes jogi szabályozó az 1869. február 20-án kelt IM rendelet, amelynek

1 A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL törvény.

95–127. §-ai tárgyalják e kérdést.² Ezt egészíti ki az 1874. február 18-án kelt IM rendelet 207. §-a: „*A lelkészek a kir. ügyész közbenjárása folytán, a kir. fő-ügyész által bizatnak meg a lelkészi teendőikkel, melyekre nézve őket a kir. fő-ügyész a viszonyok szerint utasítással ellátja.*”³

Az 1878. évi V. törvény (Csemegi-kódex) képviselőházi vitáján Pauler Tivadar igazságügy-miniszter, egyetemi tanár, akadémikus több órán át tartó tudományos értékű előadásában így fogalmazott: „*bűn nélkül Isten nem büntet, szükség nélkül ember sem büntetethetik*” (Hajnal, 2003). E megfogalmazásból is látszik, hogy mennyire szerves részét képezte a vallásos terminológia a közgondolkodásnak. Ugyanilyen szerves része volt a korábbi vallásgyakorlással, börtönlelkészi szolgálattal kapcsolatos gyakorlat integrálása, továbbvitele a büntetések végrehajtásában. A törvény első novellája (1908) kötelezően meghatározza a fogvatartottak számára a heti kétórás vallási oktatást, amely természetesen a börtönlelkészek feladata volt. Továbbá munkaszüneti napként meghatározza a vasárnapot (a kereszténység számára központi ünnep, amelyen Krisztus feltámadására emlékeznek), valamint Szent István napját (szintén egyházi ünnepként) és a főbb vallási ünnepeket (Pallo, 2019).

Bár a Csemegi-kódex általános része 1951-ig, különös része pedig 1962-ig maradt hatályban, a második világháborút követően megszűnt a börtönökben a vallásgyakorlás, a vallási oktatás és az ezekhez kapcsolódó lelkészi jelenlét. 1948-tól a vallást, a kereszténységet, az egyházakat teljesen száműzték a közéletből, egy új keresztényüldözés kezdődött. A második világháború utáni első évtizedben általánosan elmondható, hogy a koncepciók perек következményeként több pap és lelkész volt börtönben, mint az azt megelőző időszakban – anynyi különbséggel, hogy ekkor a rács másik oldalán. Számos visszaemlékezés tanúskodik arról, hogy az egyházak képviselői nem adták fel meggyőződésüket, sok esetben a túlélésük egyetlen eszköze a hitük volt.

A rendszerváltozásig uralkodó politikai klímában „*a büntetés-végrehajtástól [...] azt várták el, hogy a tetteket morálisan átalakítva küldje vissza a társadalomba*” (Lőrincz, 2005). Az 1961-es Büntető törvénykönyv novellája, az 1966. évi 20. törvényerejű rendelet 26. §-a így fogalmaz: „*Az elítélt átnevelését a munkáltatás mellett rendszeres csoportos és egyéni neveléssel kell biztosítani.*” A miniszteri indoklása „*nem kívánt kevesebbet, mint azt, hogy az elítélt személyisége az átnevelési folyamat eredményeként átalakuljon.*” (Pallo, 2019). Az 1970-es években jelenik meg a treatment-ideológia, melynek eléréndő célja „*az individuum megváltoztatása volt*” (Pallo, 2019).

2 Magyarországi törvények és rendeletek tára 1869 (1870).

3 Magyarországi törvények és rendeletek tára 1874 (1875).

1989-ben a politikai rendszer megváltozása hozta el a fordulópontot, amikor a büntetés-végrehajtási szervezetben felismerték a vallásgyakorlás szervezett formájú szükségességét. A hozzám eljutott szóbeli információk szerint 1989 karácsonya előtt több börtönparancsnok megkereste a helyi egyházak képviselőit, arra kérve őket, hogy az ünnephez kapcsolódóan tartsanak szentmisét, istentiszteletet. Ez akkor nyilvánvalóan nem illeszkedett a hatályos szabályozáshoz, de az aktuális politikai közhangulatban megengedhetőnek érezhették ezeket az egyéni vezetői döntéseket. A rendszerváltozást követően jellemzően különböző ünnepek kapcsán kérték az egyházak szolgálatát, majd kialakult egyfajta rendszeresség. A legtöbb esetben az intézetek elhelyezkedése szerinti területileg illetékes papok és lelkészek nem mondtak nemet a hívásra, ez az egyházi küldetésstudatuk következménye.

Közvetlenül a rendszerváltozást követően, 1991-ben jelent meg a Btk. novellája, amely a bűnisméltés megakadályozása kapcsán már beszél színvonalas börtönprogramokról, a börtönártalmak csökkentéséről. Az 1993. évi XXXII. törvény 38. §. már így fogalmaz: *„a szabadságvesztés végrehajtásának célja, hogy [...] elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba való beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.”* Ennek eszközeiként a fogvatartottak önbecsülésének megőrzését, felelősségérzetének fejlesztését jelöli meg, azért, hogy ezzel segítse a szabadulása utáni, a társadalom követelményeinek megfelelő önálló életre való felkészülésben. Ennek érdekében bővült az együttműködő szervek és szervezetek köre, amelyben az egyházak és az ebben az időben megalakuló börtönlátogató csoportok, és a ma is (nagyrészt ökumenikus módon) működő börtönmissziós szervezetek is kiemelt helyet kaptak (Bökönyi, 2001).

2013 első felében készült el a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának új koncepciója, amelynek e tanulmány célját tekintve lényeges eleme, hogy a végrehajtás számtalan szempontja mellett *„kitért az oktatás, képzés hatékonyabbá tételére, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatására, a szabadidős tevékenységek, személyiségfejlesztő programok kiszélesítésére, az öntevékeny szervezetek működésére, a vallásgyakorlás és lelkigondozás biztosításának fontosságára”* (Pallo, 2019) is.

A vallásgyakorlás fogvatartotti reintegrációs tevékenységhez való közvetlen kapcsolódása

A fenti történeti áttekintés végigvezet a büntetés-végrehajtás mai céljai alapján megfogalmazódó olyan pontokon, amelyek kapcsolódási lehetőséget kínálnak

e célok megvalósításában a vallásgyakorlás részére. Természetes a vallásgyakorlás alapjogi lehetősége, azonban az alábbiakban arra kívánok rávilágítani, hogy e lehetőségen túl milyen konkrét, a cél szempontjából hasznos eredmények érhetők el a vallásgyakorlás eszközeivel a szabadságvesztés végrehajtásának folyamatán belül és azon túl.

A reintegrációs tevékenységnek számos eleme van, egyik alappillére a fogvatartottak belső motivációjának erősítése (Forgács, 2019). Robert J. Vallerand, a montreali Université du Québec pszichológiai professzora beszélt először a belső motivációk működésében kulcsfontosságú extrinzik és intrinzik motivációs tényezőkről (Vallerand, 1997). Az extrinzik tényezők olyan elemek, amelyek a külső elvárások következtében születnek meg az egyénben. Ennek következménye a konform magatartás. Bár belső meggyőződésnek tekinthető, de a létrejötte nem belülről fakad, hanem a következményekre való tekintettel egyfajta érdekként születik meg. Így a működése addig detektálható, ameddig az elérni vágyott következmények megvalósulásának esélye valós. Amint ez megszűnik, az egyénnek már nem áll érdekében az elvárásnak való megfelelés, a hatás elmúlik. Az intrinzik tényezők ezzel szemben olyan elemek, amelyek az egyén belső meggyőződéséből – tehát nem egy külső következmény miatti érdekéből – születnek. Nincs összefüggés a következménnyel, a bármikor változó pillanatnyi körülményekkel sem, ennél fogva a belső meggyőződés konstans marad.

A belső motiváció konstans megmaradása nem megkerülhető a reintegrációs folyamat megvalósulásában, hiszen amennyiben az extrinzik tényezők dominálnak, a reintegrációs tevékenység eredménye kis eséllyel marad tartós. A belső motiváció e tényezőinek sajátos egyvelege jelenik meg a vallásgyakorlásban, hiszen vannak bizonyos extrinzik elemek is, de alapvető az intrinzik működés a vallás őszinte megélésében: az egyén gondolkodásában már nem a külső követelményeknek és várható következményeknek való konform megfelelés dominál, hanem a vallás tartalma szerinti (megelőlegezett bizalomból adódó) elköteleződés. *„A vallását a valóságban megélő, gyakorló fogvatartott [...] egy olyan értéket hordoz, amely kiemelten fontos a reintegráció hatékonysága szempontjából [...] esetében nagy pontossággal becsülhető a fogvatartási kockázatok alacsony szintje éppúgy, mint a reintegrációs folyamatokban való aktív együttműködésre való belső motiváció meglétének a valószínűsége.”* (Erdélyi, 2003).

A reintegrációs tevékenységben elengedhetetlen a fogvatartott önbecsülésének megőrzése (szükség esetén a kialakítása), a személyes felelősségérzetének fejlesztése (szükség esetén a kialakítása). Ezekre a vallásoknak nagyon pontos válaszaik, a célok elérésére az egyházaknak az évezredek tapasztalataik mellett

a legújabb pszichológiai kutatások eredményeivel támogatott módszerei vannak (Baumgartner, 2006). A vallások tartalmi fókusza kettős, amelyben megjelenik a permanens istenség és az immanens ember, így a múlandó ember mindig változó valóságát az örök Isten állandóságával együtt szemléli, és e konstellációból vonja le a földi létre vonatkozó (részben erkölcsi-etikai) következtetéseit (Pángyánszky, 2010). A következtetések jelen szempontunk alapján legfontosabb eleme: az ember értékes, de nem önmagát teszi azzá, hanem ebben Isten a cselekvő. Ennek alapvető következménye, hogy az egyén önmagára is Isten értékes ajándékaként tekinthet, amely feltételezi az önmagával és másokkal kapcsolatos felelős gondolkodását is. E következmény teremt alapot egy olyan újrastrukturált világképnek, amelynek természetes részévé válik a reintegrációs tevékenység szempontjából lényeges önbecsülés és felelősségérzet.

A reintegrációs tevékenység épít a fogvatartott családi és társadalmi kapcsolataira. Paradigmatikus kérdés, hogy amikor reintegrációról beszélünk, milyen output környezet az, ahova a szabadságvesztés-büntetés végén a volt fogvatartott távozik. A későbbiekben bemutatott esettanulmányok többsége is rávilágít, hogy sok esetben éppen a családi és/vagy társadalmi kapcsolatok azok, amelyek a bűncselekmény elkövetéséhez vezettek – ezzel nem felmentve az egyént az elkövetéssel kapcsolatos személyes döntése alól. Bár ez túlmutat a büntetés-végrehajtási szervezet lehetőségein, a vallásgyakorlás teret nyíthat ezen kapcsolatok felülvizsgálatára. Amit viszont e lehetőségek megengednek, abban a vallásgyakorlásnak, és ezen belül kifejezetten a börtönlelkészeknek lehet kulcsszerepük. Ennek egyik példája a jogi szabályozók által lehetőségként kínált családi istentisztelet lehetősége, amikor a csoportos látogatófogadás keretében egy istentiszteleten is részt vesznek a fogvatartottak és hozzátartozóik, amelyhez családi lelkigondozói beszélgetések kapcsolódnak. A közös vallásos élmény a hozzátartozók gondolkodását is alakítja, amelynek eredménye lehet a szabadulást követő, a visszaesés, bűnismétlés szempontjából protektív családi működés.

A vallásgyakorlás részeként az egyházi közösségekben általában nagyobb nyitottság detektálható a fogvatartott szabadulás utáni újrakezdésének támogatásában, azonban ez nem automatikus. Mivel az egyházi közösségekben a nem feltétlenül el- és befogadó társadalomban élő emberek vesznek részt, ezért szükséges az egyházak részéről e közösségek érzékenyítése, felkészítése egy szabadult fogvatartott befogadására. A vallási tartalom erre kiváló lehetőséget kínál, azonban fontos, hogy e közösségek tagjai semmivel sem különbek a nem vallásos embereknél, jó esetben viszont ezt tudják magukról.

Aktuális tanulmányaim kapcsán egy kutatási és adatelemzési módszerekkel foglalkozó kurzuson, egy szoftver használatának megismerése céljából, egy

korábbi kutatás eredményeinek adatbázisából dolgoztunk.⁴ Az adatbázis alapját egy, a magyar ifjúságkutatás részeként 2020-ban 50 000 15–29 éves fiatallal személyesen kitöltött kérdőív eredményeit összegző táblázat adta. A kérdőív eredményeinek bizonyos szempontok szerinti összevetése és a kapott eredmény elemzése volt a kurzus célja. Az eredmények szűrésére vonatkozó feladat keretében a saját kutatásom szempontjából releváns adatokat hasonlítottam össze. Ennek eredményeként azt láttam, hogy ha a válaszadó minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik és minél inkább vallásos (az általánosan remélt eredménnyel szemben), annál kevésbé elfogadó/befogadó a szabadult fogvatartottak iránt. Ez azt jelzi, hogy az oktatás terén is, de első sorban az egyházi közösségekben fontos a nyitott elfogadás és befogadás fejlesztése. Ezek szintén túlmutatnak a büntetés-végrehajtási szervezet lehetőségein.

A reintegrációs tevékenység része a fogvatartott szabadidejének hasznos eltöltése (illetve ennek részére történő megtanítása) is. A vallásgyakorlás lényegéből adódóan nem szabadidős tevékenység, hanem a teljes életfolytatást meghatározó szemléletmód. E szemléletmód az egyén teljes életvitelét meghatározza, amelynek jelei a döntéseiben válnak transzparenssé. A teljes élet része a szabadidő is, amelyet a vallás üzenetét valló a vallásának valamilyen megélésére is fordít. Ez nem jelenti azt, hogy nem foglalkozik mással, inkább azt, hogy nem csak mással foglalkozik. A reintegrációs tevékenység keretében szervezett szabadidős programok vallási kereteket kapva az intrinzik motivációt erősítő időtöltésekké válnak.⁵

Esettanulmányok

Az alábbiakban a saját gyakorlatomból származó négy esetet mutatok be, amelyek mind a reintegrációs tevékenység, mind a vallásgyakorlás szempontjából más-más aspektusokat exponálnak. A történetek egymástól függetlenek, a szereplők a büntetésük végrehajtása közben nem találkoztak egymással. A börtönlelkésznek – mint minden egyházi személynek – (gyónási) titoktartási kötelezettsége van, így a történetek lényegén nem változtatva, de mégsem teljeskörűen mutatom be őket, és csupán jelen tanulmány illusztrálására szolgálnak. A történetekben szereplők megjelenítésére keresztneveket használok, amelyek nem valóságok.

4 A kutatási eredmények részleges elemzése *A lábjegyzeten is túl – Magyar ifjúságkutatás 2020* címmel jelent meg.

5 Ennek kiváló példája volt a *Tízparancsolat projekt*, amely művészetterápiás eszközöket alkalmazva egy tisztán vallási témát dolgozott fel tíz büntetés-végrehajtási intézet fogvatartottainak bevonásával.

Károly felsőfokú végzettséggel rendelkező, magas beosztású pénzügyi szakember volt, aki a munkájához kapcsolódóan különösen magas értékre elkövetett költségvetési csalást követett el. A bűncselekményt megelőzően is kifejezetten jómódban élt, gyermekei Nyugat-Európában tanultak, később ott is telepedtek le. Feleségével több mint három évtizede élt boldog házasságban. Büntársai-val – akik hasonló korúak és hasonló anyagi helyzetűek – évtizedes szakmai és baráti viszonyt ápolt. Korábban a vallását csak felületesen gyakorolta, fontos volt számára évente néhányszor templomba menni – egyrészt egyházi ünnepekhez kötődően, másrészt az adott templomban gyakori igényes egyházzenei események is vonzották. Egyértelműen elismerte a bűncselekmény elkövetését, elmondása szerint semmilyen oka nem volt tette elkövetésére. Szabadlábban védekezett, az ítélet megszületését követően önként vetette alá magát a szabad-ságvesztés végrehajtásának.

A budai villából a börtön világába lépve olyan körülményekkel találkozott, amelyekről korábban csak közvetett információi voltak: meg kellett küzdenie a fogva tartás minden nehézségével. Különösen magas intellektusa ezt viszonylag egyszerűvé tette számára a külső körülményeket tekintve. Belül azonban „folyton sírt és ordított” a depriváció hatásai miatt. A személyes szabadságának, szeretteinek hiányán túl első sorban a többi fogvatartott övétől jelentősen eltérő kulturális színvonala nehezítette a fogva tartásának idejét. Érdeklődését lelombozta a büntetés-végrehajtási intézet számára rendkívül szűkös kulturális kínálata, viszont rövid időn belül jelentkezett az általam tartott istentiszteleteken való részvételre.

Már az első találkozásunk alkalmával kérte, hogy négyszemközt is beszélgethessünk, és ez éveken keresztül jellemzően heti rendszerességgel meg is történt. Egyre mélyebben foglalkoztatta a keresztény tanítás, az összes egyetemi jegyzetemet és a teológiai szakkönyveim legnagyobb részét elolvasta – így készült a beszélgetésekre, amelyek elmondása szerint ezeknek az éveknek a fénypontjait jelentették. Az előző fejezetben tárgyalt szempontok tekintetében gyakorlatilag nem volt vele reintegrációs feladat, hiszen a fogva tartása idején soha semmilyen probléma nem merült fel vele kapcsolatban, és minden adott volt a szabadulás utáni jogkövető magatartásának a valószínűsítésére.

Károly esetében a vallásgyakorlás a túlélés eszköze volt. Szabadulásakor a büntetés-végrehajtási intézet kapujában így búcsúzott tőlem: „*Lelkész úr, köszönöm, hogy ember volt az embertelenségben.*”

Róbertre mind a fogvatartottak, mind a büntetés-végrehajtásban dolgozók különösen veszélyes emberként tekintettek – okkal. Amikor megismertem 35 éves volt, és ebből már másfél évtizedet a rácsok mögött töltött, jellemzően erőszakos bűncselekmények miatt. 15 évesen került először a hatóságok látómezejébe, ennek oka egy ifjúkori dorbézolás közben elkövetett garázdaság volt, amely súlyos személyi sérüléssel is járt. Hazaérve elmondta szüleinek a történeteket, apja jogkövető polgárként úgy döntött, hogy másnap bemennek a rendőrségre, ezzel megelőzve a vélelme szerinti nagyobb bajt. 17 évesen már első börtönbüntetését töltötte, ahol az egyébként sem szelíd és visszafogott fiatalemberből igazi domináns egyéniség vált – elmondása szerint a kifejezés minden értelmében.

Találkozásunk előtt évekeig „pucolós” volt, kommandósok kapták el, a művelet közben további bűncselekményeket követett el. A börtön világában otthonosan mozogva jelentkezett istentiszteletre, de biztonsági besorolása nem tette lehetővé számára a közösségi vallásgyakorlást, ezért személyes meghallgatását kérte. Ekkor másfél hónapja dolgoztam börtönlelkészként, rutintalanságom okán az őt kísérő felügyelőket arra kértem, hogy az irodámban négyszemközt maradjunk. A tekintélyt parancsoló testfelépítésű Róberttel egymással szemben ültünk a csukott irodaajtó mögött. Hosszú ideig nem szólalt meg, majd először ennyit mondott: „*Lelkész úr, nem fél tőlem?*” A válaszom bizalmat ébresztett benne, hetente ismétlődő beszélgetéseinkben részletesen elmondta az élettörténetét, amelyben a bűncselekmények elkövetéséről, a motivációiról is beszélt.

A fiatal fiú néhány nappal az ifjúkori dorbézolás előtt tudta meg, hogy a velük egy háztartásban élő, 13 évvel idősebb lány, akit a nővéreinek hitt, az édesanyja, akit megerőszakoltak, a szüleinek hitt emberek pedig a nagyszülei. Ez olyan trauma volt számára, amelyet azóta sem tudott feldolgozni, és a Tökölön töltött évek arra kondicionálták, hogy mindent elvegyen a társadalomtól, amire csak lehetősége van. Több beszélgetésünk jelentős része a sírásával telt – e bizalmas helyzetben megengedte magának, hogy megmutassa a gyengeségét. Egy éven keresztül várt a jogerős ítéletére, az utolsó hónapokban már járhatott istentiszteletre és díjazás nélküli munkavégzésben is részt vehetett. Elszállítása után nem találkoztunk, e sorok írásakor még mindig büntetését tölti, számos fegyelmi eseményben vett részt azóta, valamint további bűncselekményeket is elkövetett.

Róbert életében soha nem volt fontos a vallás, ez a szempont a beszélgetéseinkben is csak érintőlegesen jelent meg. Az egyetlen dolog, amely talán eszébe juthat olykor, hogy van olyan, a valláshoz kötődő bizalmas helyzet, ahol megengedheti magának az őszinteséget és a gyengeséget.

Harmadik történet

János többszörösen visszaeső bűnöző, bűncselekményeiben jellemzően a fizikai fenyegetés, a zsarolás eszköztárát használta. Az istentiszteletek rendszeres résztvevőjeként kért tőlem négy szemközti beszélgetést. Elmondta, hogy egy fundamentalista kisegyház tagja, ahol nagyon komoly erkölcsi szabályoknak kell megfelelni. E kötődése számára rendkívül fontos, ezért nehezen éli meg, hogy az egyházi közösségben feleségét és gyermekeit megbélyegzik a család-fő börtönben léte miatt.

Amikor 19 évesen a bíróság először szabott ki rá jogerős ítéletet, a családja „pezsgőt bontva ünnepelt”. Gyermekként a családi program kiemelkedő pontja volt, amikor „beszélőre” mehettek a családtagokhoz. Nem csak ő, hanem kortársai, gyermekkori barátai is ilyen értékrendben nevelkedtek.⁶ Számára a kitörést a vallás személyes megélése jelentette, viszont korábbi bűncselekményeinek következményei utolérték.

Szabadulása előtt ígéretet tett arra, hogy e falak között többé nem találkozunk, azonban egy éven belül – ez a korábbiakhoz hasonló bűncselekmény elkövetése miatt – mégis megtörtént. Kérdésemre, hogy talán megingott a vallási meggyőződése és elvesztette a kisegyházzal való kapcsolatát, nemleges választ adott. További kérdésem egyháza erkölcsi-etikai tanításának komolyanvételét firtatta, melyre ezt a választ adta: „*Hiszek én, lelkész úr, de a családomat el kell tartani valamiből.*”

János még nem értette meg a vallás lényegét, ezért egy olyan szabadidős tevékenységként tekint rá, amelynek nincs hatása a döntéseire.

Negyedik történet

Géza találkozásunkkor a negyvenes évei elején járt, s azért jelentkezett istentiszteletre, mert a börtönben ilyen programon még nem vett részt. Az istentiszteleteken a résztvevőktől azt kérem, hogy ameddig én beszélek, más ezt ne tegye – olykor nem mindenkinek sikerül ezt a kérésemet meghallania. Géza is figyelmen kívül hagyta. Többszöri jelzésemet követően arra utasítottam, hogy az istentiszteletet követően maradjon a kápolnában, ekkor arról tájékoztattam, hogy ha a magatartása nem változik, ennek a továbbiakban fegyelmi következménye lehet. Tiszteletlen válaszában közölte, hogy ebben az esetben a későbbiekben nem kíván részt venni az istentiszteleteken.

6 A jelenség háttéréről lásd Szalai, 2002.

A résztvevői listán továbbra is szerepelt a neve, és korábbi közlése ellenére mégis rendszeres résztvevőjévé lett az istentiszteleteknek. Hónapokkal később lehetőséget kapott a családi istentiszteleten történő részvételre is. Ekkor találkoztam a feleségével és két kisiskolás korú gyermekével is. A későbbiekben egy beszélgetésben elmondta, hogy nem érti, hogy mi történik vele: habitusából adódóan nem kedves, barátkozó ember, a bűnözői múltja is megkeményítette, most viszont mintha nem önmaga lenne, pozitív irányba változik a másokhoz való viszonyulása, sőt – bár egész életében alantasnak, megvetendőnek tartott bármilyen munkát – önként jelentkezett díjazás nélküli munkavégzésre. A következő hónapokban rendszeresen beszélgettünk, e beszélgetésekben egyre inkább felfedezte életének valódi értékeit, és azt is, hogy szabadulását követően mindent újra kell gondolnia a folytatást illetően.

A szabadulását követő néhány hónap elteltével egy karácsonyi képeslapot kaptam a feleségétől a következő tartalommal: *„Elköltöztünk, Géza minden családi és baráti kapcsolatát felszámolta. Most egy gyárban dolgozik három műszakban, a gyerekek rendszeren járnak iskolába, én egy étterem konyháján dolgozom. Mindent köszönök.”*

A történetekkel kapcsolatos legfontosabb következtetés

A történetek kiválasztásának a szempontja a reintegrációs tevékenység hatékonyságát segítő vallásgyakorlás, és kapcsolatuk különböző aspektusainak a bemutatása. Mindkét szempontból elengedhetetlen az egyénre szabott alkalmazás. A vallási szempont érvényesülése a fenti történetekben minden más, a reintegrációs tevékenységben alkalmazható eszközzel szemben a bizalom és az elfogadás légkörét eredményezte, amely a kereszténység központi üzenetének indirekt kiterjesztése nyomán jelent meg. Ez a légkör álláspontom szerint nélkülözhetetlen az intrinzik tényezők előtérbe helyezéséhez, amelyek előfeltételei az eredményes reintegrációs tevékenységnek.

Összegzés

A formális vallásgyakorlás, az egyházak által szervezett hitéleti programok a jogszabályi keretek szerint a reintegrációs tevékenység részei, azonban nem látjuk a teljes képet, ha a vallásgyakorlás kapcsán csak istentiszteletek és szentmisék megvalósulásában gondolkodunk. A legalapvetőbb cél a reintegrációs tevékenységben a fogvatartott együttműködő belső motivációjának a kialakítása. A belső motiváció kialakítására, erősítésére a vallásnak jól működő eszközei

vannak. A történeti áttekintésből láthatjuk, hogy ezen eszközök egyes elemei a mai módon értelmezhető büntetés-végrehajtási módszerekben folyamatosan, ugyan más tartalommal, de még a vallásgyakorlást tiltó, kifejezetten ateista időszakban is megjelentek. A nem vallási és a vallási keretek között alkalmazott módszerek közötti különbséget alapvetően maga a vallás tartalma adja, amely lényegét tekintve újrastrukturálja az egyén világméretét, ennek következtében a gondolkodását, ezen belül a döntésmechanismusát. Kiemelendő, hogy ezek az eszközök a belső motiváció intrinzik elemeire hatnak, amelyek megléte nem csak a reintegrációs tevékenység eredményének tartós megmaradásában elengedhetetlen, hanem a fogva tartás idején is kockázatsökkentő tényezők.

Felhasznált irodalom

- Nagy Á. (Szerk.) (2022). *A lábjegyzeten is túl – Magyar ifjúságkutatás 2020*. Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont.
- Balogh L. & Horváth T. (1983). *Büntetés-végrehajtási jog I*. BM Kiadó.
- Baumgartner, I. (2006). *Pasztorálpszichológia*. Semmelweis Egyetem.
- Borbíró A. & Kerecsi K. (Szerk.) (2009). *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.
- Boros L. (2017). *Rácsok mögött szabadon*. Harmat Kiadó.
- Bökönyi I. (2001). A magyar börtönlelkészség története 2000-ig, visszaállításának előkészítése, működésének tapasztalatai. *Börtönügyi Szemle*, 20(4), 73–80.
- Eötvös J. (1838). *Vélemény a fogházjavítás ügyében, Ns. Borsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez*. Hackenast Gusztáv.
- Erdélyi Cs. (2023). A vallásgyakorlás szerepe a reintegrációs tevékenységben. *Börtönügyi Szemle*, 42(2), 23–43.
- Forgács J. (2019). A fogva tartás és reintegráció fogalmi megközelítése. In Czenczer O. & Ruzsonyi P. (Szerk.), *Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek* (pp. 37–53). Dialóg Campus Kiadó.
- Gránitz M. (2022). *Misszió a rácsok mögött*. Magyar Református Presbiteri Szövetség.
- Hajnal H. (2003). *Csemegi Károly*. Gondolat Kiadó.
- Kerecsi K. (2006). *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. CompLex Kiadó.
- Lőrincz J. (2005). A magyar büntetés-végrehajtás ellentmondásos fejlődése a II. világháború után. *Börtönügyi Szemle*, 24(4), 11–14.
- Pallo J. (2019). *A magyar börtönügy kodifikációs csomópontjai*. Dialóg Campus Kiadó.
- Pángyánszky Á. (2010). A hitről felnőttkorban. In Szabó L. (Szerk.), *A közösségépítő lelkész* (pp. 135–143). Luther Kiadó.
- Szalai J. (2002). A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 12(4), 34–50.

- Tihanyi M. (2020). *Bűn – Hit – Szabadulás*. Alapítvány a Rendvédelmi és Magánbiztonsági Oktatásért és Kultúráért.
- Vallerand, R. J. (1997). Toward A Hierarchical Model Of Intrinsic And Extrinsic Motivation. In Zana, M. P. (Ed.), *Advances In Experimental Social Psychology* (pp. 271–361). Academic Press.
- Várnagy A., Kovács M. & Katona M. (2022). *A Tízparancsolat projekt*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága – Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Erdélyi Cs. (2024). A vallásgyakorlás helyzete, szerepe, lehetőségei a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységében. *Belügyi Szemle*, 72(3), 415–429. <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp415-429>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Étikai nyilatkozat

Az adatokat kérésre rendelkezésre bocsátják.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Erdélyi Csaba, aki az erdelyi.csaba.fvrs@bv.gov.hu e-mail címen érhető el.